

# BATTHYÁNY LAJOS

## (1807–1849)

Hermann Róbert

PhD, kirendeltségvezető

Hadtörténeti Intézet és Múzeum Állandó Bécsi Hadilevéltári Kirendeltsége  
ukadel@freemail.hu

Batthyány után nem maradt jelentős kéziratos hagyaték. Naplót nem vezetett, emlékiratokat írni nem állt módjában, ismert magánleveleinek száma talán a százat sem éri el, elmentétben Kossuth, Széchenyi, Eötvös vagy Szemere óriási kéziratos hagyatékával. Közeleli barátai – az egy Teleki Lászlót kivéve – szinte alig voltak. Elvbarátai többsége is inkább tisztelte, mint szerette. Zárkózott, büszke személyisége sem volt alkalmas arra, hogy barátokat szerezzen. Mártírhalála miatt túlélő kortársai is inkább a tisztelet hangján szóltak róla memoárjaikban, s elhallgatták kritikái megjegyzéseiket.

*A főrendi ellenzék szervezője,  
az egységes ellenzék vezetője*

Batthyány Lajos az ország egyik legrégebb és leggazdagabb családjának sarjaként látta meg a napvilágot. A császári-királyi hadseregben szolgált, majd külföldön utazott, s szinte észrevétlenül lépett a hazai politikai élet színterére 1839-ben. Batthyány nem a megyei közgyűléseken szerezte politikai jártasságát: 1831 áprilisa és 1839 júniusa között mindössze három alkalommal jelent meg Vas megye közgyűlésein. Nem tudunk arról sem, hogy különösebben szoros viszonyba került volna Széchenyivel, s nincs adat arról sem, hogy

1834–1836-os pozsonyi tartózkodásai során részt vett-e az országgyűlés ülésein. Horváth Mihály szerint Batthyány – Wesselényihez hasonlóan – a főrendi ellenzék pártja szervezését tűzte ki célul. Retrospektív titkosrendőri jelentések szerint pedig már a következő, 1839–1840. évi országgyűlés előtt tudatosan készült az ellenzéki szerepre.

Az 1840-es évek közepétől már a főrendi ellenzék elismert vezetője volt, aki sokszor Kossuthénál is radikálisabb hangot megütve követelte az ország önrendelkezését. 1844-ben az országgyűlésen elsőként követelte: a birodalom vezetése a kormányzásban a magyar alkotmányosságot vegye politikájának mértékül, s ne az örökös tartományokkal szemben követett abszolutisztikus módszert próbálja meg *Magyarországon* is érvényesíteni.

Batthyány vezető szerepe ekkor már vitathatatlan volt, s ehhez megfelelő aktivitás is kapcsolódott: több mint kétszáz hosszabb-rövidebb beszédét és hozzászólását regisztrálta a főrendi napló. Az ő háza volt leggyakrabban a főrendi és az alsótáblai ellenzék tanácskozásaink színhelye.

A reformkorban több társadalmi és gazdasági egyesület választotta elnökévé. Az ő szívós munkájának eredménye is volt 1847-ben az Ellenzéki Párt létrehozása, amelynek

aztán elnökévé választották. Kapcsolatot keresett és talált a Habsburg Birodalom többi liberális mozgalmanak vezetőivel, az osztrák, a cseh és az olasz ellenzék tagjaival.

Batthyány nemcsak politikai elveit tekintve tartozott a „haladók” közé. Birtokain isállózó állattartást folytatott, az állatállományt külföldi fajtákkal frissítette. 118 holdat ültetett be a selyemhernyó-tenyésztéshez szükséges eperfával, s 450 holdon termesztett cukorrépát, amelyet saját, péterfai cukorgyárában dolgozott fel. Jellemző, hogy egyetlen jelentősebb publikációját is erről a cukorgyárról írta.

Batthyány a nemzetiségi politikában mérsékelt álláspontot képviselt. Az 1847–1848. évi utolsó rendi országgyűlésen a magyar nyelv és nemzetiség ügyében felküldött törvényjavaslat vitájában javasolta, egyenesen ki kell mondani, hogy belügyeikben a horvátok a latin mellett a horvát nyelvet is használhatják.

1848 elején, az itáliai forradalmi mozgalmakról érkező hírek hatására Batthyány és Kossuth úgy látták, a birodalom megrendült külpolitikai helyzetét fel kell használni a reformellenzék programjának megvalósítására. Már február végén arra akarták kérni az uralkodót, hogy „békét szerezzen a kormány, mert erre szükségünk van; ezt másképp nem érheti el, mint ha népeinek alkotmányt ad; és a jó magyar vért ne áldozza fel az olasz szabadság elnyomására”. Olyan követelés volt ez, amely egyszerre tükrözte az ellenzék széles külpolitikai látókörét és józanságát. Batthyány és Kossuth tudták, hogy Magyarország szabadsága csak akkor áll biztos alapon, ha az örökös tartományokban is alkotmányos kormányzás folyik, mert a birodalom két felének eltérő érdekei csak azonos politikai rendszer mellett egyeztethetők. In-

dítványukat ekkor még az ellenzék többsége sem támogatta. Megérzésük helyességét azonban bizonyította, hogy néhány nap múlva, március 1-jén befutott Pozsonyba a párizsi forradalom híre, s ezt követte március 3-án Kossuth történelmi jelentőségű felirati javaslata. Március 13-án Bécsben kitört a forradalom, Metternich kénytelen volt lemondani és elmenekülni, az uralkodó pedig alkotmányt ígérni Ausztria népeinek.

#### *Az 1848. március-áprilisi fordulat*

Bécs forradalma kétségkívül a legjobbkor jött a magyar liberális ellenzéknek. A Kossuth beszéde alapján formulázott felirati indítványt ugyanis a felsőtablán elfektették, s az udvarhú arisztokraták tömegesen utaztak Bécsbe, hogy lehetetlenné tegyék a felsőtabla összehívását. A Batthyány és Kossuth kíméletlen ellenfelének számító Széchenyi még arra is feljárnkozott, hogy teljhatalmú királyi biztosként katonai erővel lép fel a reformellenzék ellen.

A bécsi forradalom azonban megváltoztatta a helyzetet. Március 14-én a főrendek elfogadták Kossuth felirati javaslatát, s másnap országgyűlési küldöttség vitte azt Bécsbe. A küldöttség legfontosabb célja az volt, hogy az uralkodó nevezze ki teljhatalmú helytartóvá István nádort és miniszterelnökké gróf Batthyány Lajost; illetve, hogy tegyen ígéretet az országgyűlésen alkotandó törvénycikk szentesítésére. A március 17-én kiadott királyi leirat azonban csak István nádor kinevezését tartalmazta, Batthyányét nem, s egyelőre csak arra szólította fel a nádort, hogy a felelős minisztérium hatásköréről szóló törvénycikket terjessze fel. Kossuth és Batthyány azonban rávették a nádort, hogy teljhatalmával élve, nevezze ki miniszterelnökké Batthyányt, s István még azt is elérte, hogy a király jóvá-

hagyja e lépését. Az országgyűlési küldöttség bécsi útjának sikerét a március 15-i pesti forradalomról érkező hírek is elősegítették.

A küldöttség Pozsonyba történt visszatérése után az országgyűlésen óriási munka kezdődött. Néhány hét alatt megszülettek az ország polgári átalakulását formulázó törvények. E munka minél gyorsabb és következetesebb keresztülvitelét elősegítették a pesti és vidéki városok megmozdulásairól érkező hírek, s az olyan álhírek is, mint az, hogy Petőfi, a „nagy nap” vezére negyvenezer kaszás paraszt élén tanyázik a Rákos mezején. A törvénycikkek szentesítése azonban komoly akadályokba ütközött. Bécsben az Államkonferencia tagjai igyekeztek minél szűkebbre szabni a magyar minisztérium hatáskörét. A magyar törvényhozás küldöttségének azonban, részint kitűnő tárgyalási felkészültsége, részint a követeléseit mindig legjobbkor megtámogató tömegmozgalmak révén, a legtöbb lényeges ponton sikerült meghátrálásra bírniuk a másik felet. Április 10-én hivatalba lépett a Batthyány-kormány, s április 11-én az uralkodó szentesítette az országgyűlés által megalkotott harmincegy törvénycikket.

Államjogi szempontból legfontosabb a „független magyar felelős minisztérium alakításáról” szóló III. törvénycikk volt, amely szerint az uralkodó „minden polgári, egyházi, kincstári, katonai és általában minden honvédelmi tárgyakban” kizárólag a független magyar felelős minisztérium útján fogja gyakorolni a végrehajtó hatalmat. Az uralkodói önkénynek gátat szabott az a rendelkezés, amely valamelyik Pest-Budán tartózkodó magyar miniszter ellenjegyzéséhez kötötte az uralkodói rendelkezések érvényességét. A magyar kormány mozgásterét jelentősen megnövelte az, hogy az uralkodó távollété-

ben – és rendszerint ez volt a helyzet, hiszen Bécsben élt – a nádor mint királyi helytartó határozhatott az uralkodói döntések körébe tartozó ügyek nagy részéről. A IV–V. törvénycikk rendelkezett a népképviselési alapon választandó országgyűlés évenkénti és immár pesti üléséről. A választójog széleskörű kibővítése mellett fontos volt az a rendelkezés, amely szerint az uralkodó csak az előző évi zárszámadás és a következő évi költségvetés elfogadása után oszthatja fel e testületet. A VI–VII. törvénycikk a Partium (Részek) visszacsatolásáról, valamint Magyarország és Erdély uniójáról rendelkezett.

A feudális rendszer felszámolása szempontjából döntő fontosságúak voltak a közteherviselésről, az úrbéres szolgáltatások, a papi tized, illetve az ősiség eltörléséről szóló törvénycikkek. Ezek a magyar lakosság 90 százalékát érintették, s juttatták polgári tulajdonhoz. A XVIII. törvénycikk – néhány formáságot megkövetelve – érvényesítette a sajtószabadságot. Fontos rendelkezés volt a „bevett” valóságok (gyakorlatilag a keresztény egyházak) egyenjogúsításáról és végül a belső rendfenntartó erő, a nemzetőrség létrehozásáról szóló törvénycikk. A törvények által megalkotott rendszer nem volt tökéletes vagy végleges politikai berendezkedés, de lehetővé tette a polgári Magyarország megalkotását.

Az áprilisi törvényekkel olyan polgári állam jött létre, amely rendelkezett az önállóság legfontosabb kellékeivel. A rendkívüli körülmények miatt előbb jött létre a felelős kormány, mint az a parlament, amely ezt a kormányt ellenőrizte.

#### *A Batthyány-kormány működése*

Az új kormány – mai kifejezéssel élve – nagykoalíciós típusú testület volt, bár kétségtelesen nem „fedte le” a hazai politikai paletta

egészt. A kormányban döntően a reformkori ellenzéki elit kapott esélyt arra, hogy megvalósítsa elképzeléseit. A kormány tagjai közül a baloldali liberálisokhoz tartozott Kossuth Lajos pénzügyminiszter és Szemere Bertalan belügyminiszter. Deák Ferenc igazságügyi miniszter és Klauzál Gábor földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter képviselte a mérsékelt liberálisokat. A centralisták táborából jött Eötvös József báró, vallás- és közoktatásügyi miniszter. A közlekedés- és közmunkaügyi miniszter, Széchenyi István gróf pártállását nehéz meghatározni: talán pártok közötti konzervatív-liberálisaként jellemezhetnénk. A konzervatívok közül egyedül Esterházy Pál herceg, a király személye mellé rendelt külügyminiszter került a kormányba. Pártonkívüli volt, de jó kapcsolatokat ápolt Batthyányval, Széchenyivel, Kossuthal és Deákkal a kinevezésekor még Itáliában lévő hadügyminiszter, a tábornokká előléptetett Mészáros Lázár huszárezredes is.

Batthyány miniszterelnökként olyan államférfiúnak bizonyult, aki következetesen képviselte az ország érdekeit a dinasztíával szemben is. Arra törekedett, hogy a Magyarország 1848 tavaszán elért helyzetét megőrizze, s a birodalom két fele közötti vitás kérdéseket oly módon rendezze, hogy a birodalom súlypontja Magyarországra kerüljön át.

A továbbfejlesztéshez és a korrigáláshoz azonban időre és nyugalomra lett volna szükség, s a Batthyány-kormánynak nemigen jutott ki e kettőből. A kormány sikere azon múlt, hogy Béccsel szemben és az országon belül stabilizálni tudja-e helyzetét. Bécsben nemcsak a császári udvar, a birodalmat eddig irányító hivatali és katonai arisztokrácia nem mondott le arról, hogy visszaállítsa Magyarország 1848 előtti alárendelt helyzetét, hanem ezt a célt tűzték maguk elé az egymást meg-

lehetősen gyakran váltó osztrák polgári kormányok is. A külpolitikai körülmények azonban nem nagyon kedveztek e törekvéseknek. Lombardiában a Radetzky tábornagy vezette cs. kir. hadsereg harcban állt az ottani főkelőekkel s az őket támogató szárd-piemonti királyság reguláris csapataival. Az 1848 tavaszán kibontakozó német egységmozgalom következtében fennállt az a lehetőség, hogy a Habsburg Birodalom német lakosságú tartományai beolvadnak a létrejövő egységes német államba. Ebben az esetben megkezdődhet a birodalom Magyarország-központú átszervezése. E nagymagyar koncepció lényege az volt, hogy nemcsak a birodalom nem német területei kerülnének magyar vezetés alá, hanem az új államalakulat természetes vonzásának köszönhetően a dunai szerb és román fejedelemségek is kapcsolódnának a magyar koronához. Ezért hívták a kormány tagjai 1848 májusában, az újabb bécsi forradalom után Budára az uralkodóházat (sajnos, sikertelenül), s ezért támogatták olyan lelkesen a német egységmozgalmat.

A kormányzat külpolitikai számításai azonban nem váltak be. Az Ausztria nagyhatalmi állásának megmaradását az európai egyensúly szempontjából nélkülözhetetlennek tartó Anglia kormánya nem volt hajlandó érintkezésbe lépni a magyar kormányzattal. A forradalmi Franciaországot lekötötte saját belső helyzetének stabilizálása; a magyarnál fejlettebb társadalmát súlyos belső konfliktusok osztották meg, s ezek végül a júniusi munkásfelkelésben csúcsosodtak ki. Hiába hirdette meg a széplelkű Lamartine külügyminiszter az európai rab nemzetek felszabadítását, a hivatalos francia politika stabilitásra és elismerésre vágyott, s ezért nem volt hajlandó támogatni a mégoly törvényes

magyar kormányzatot sem. A túlzottan sokféle érdeket demokratikusan egyeztetni próbáló frankfurti német parlament munkája sem hozta meg az egységes Németországot. A német egységmozgalom kudarca a porosz és osztrák fennhatóság alatt lévő lengyel területek forradalmi mozgalmainak kudarcát is jelentette. Az olasz felkelők és a szárd-piemonti csapatok július végén súlyos vereségek sorát szenvedték Lombardiában.

A belpolitikai helyzet sem alakult sokkal kedvezőbbben. A március-áprilisi időszakban egyes, főleg dunántúli és felvidéki városokban antiszemita zavargásokra került sor. A kormány kemény kézzel lépett fel a hatalmi viszonyok ideiglenes megingását felhasználó törvényhatóságok és csoportok ellen, s április végére sikerült felszámolni e mozgalmakat. Ezekkel egy időben, s a mezővárosokban részben ezekkel összefüggően, a jobbágyfelszabadítás továbbfejlesztését célzó mozgalmak bontakoztak ki az ország egész területén. Ezeket részben katonai erő alkalmazásával a nyár végére sikerült lecsillapítani. A kormányzat nem egy helyen a statárium eszközéhez is folyamodott, s a rögtönítélő bíróságok halálos ítéleteket is hoztak.

A társadalmi súlyát tekintve sokkal gyengébb munkásság szintén megmozdult, s petíciókkal, tüntetésekkel, sztrájkfenyegetésekkel próbált magasabb munkabért, rövidebb munkaidőt és könnyebb előrejutást kiharcolni magának. Az áprilisi törvények ugyanis nem számolták fel a céhrendszert, s így a mesterlegények mesterré válása előtt továbbra is komoly akadályok álltak. A Klauzál Gábor ipar- és kereskedelemügyi miniszter által június 9-én kibocsátott rendelet a követelések tekintélyes részét teljesítette, így a nyár közepétől már nem kellett újabb munkásmozgalmaktól tartani. A gazdasági válság miatt

munka nélkül maradó tömegek egy részét a tavaszi és nyári toborzások szívták fel.

A társadalmi konfliktusok negyedik típusát a nemzetiségek mozgalmai jelentették. Ezekben egyaránt jelentkezett a szociális és a nemzeti elem, s – például a szlovák mozgalom esetében – az antiszemita vonás is felfedezhető volt. E mozgalmak elfojtására a magyar kormányzat már nem rendelkezett elegendő fegyveres erővel, főleg azért, mert a szerb mozgalmat a félfüggetlen Szerbia önkéntesekkel és pénzzel is támogatta, s a katonai Határőrvidék ezredei révén mind a román, mind a szerb, mind a horvát mozgalom komoly fegyveres bázissal rendelkezett.

Az önállóság egyik fontos biztosítója az önálló pénzügy megteremtése volt, amely Kossuth Lajos pénzügyminiszter nevéhez fűződött. Kossuth szinte teljesen üres államkincstárat vett át 1848. áprilisában, ám csakhamar úrrá lett a helyzeten. Előbb kamatos kincstári utalványok kibocsátásával próbálta stabilizálni az ország pénzügyi helyzetét, majd az önálló bankjegykibocsátás eszközéhez folyamodott. E pénztelenség volt az egyik magyarázata annak, hogy a magyar kormány nem volt hajlandó részt vállalni a csillagászati összegekre rúgó osztrák államadóságból, mondván, hogy az adósságokat az ország megkérdezése nélkül csinálták, s nem reá költötték. Ez a teljesen jogos érv azonban azt is eredményezte, hogy Bécsben a polgári erők is Magyarország eltiprásában kezdték látni a birodalom stabilizálásának egyetlen lehetőségét.

Július 4-én végre összeült az első népképviselői országgyűlés is, amelyben biztos többsége volt Batthyány kormányának. A korábbinál sokkal kiterjedtebb választójog ellenére (a választók száma négy-öttszörösére növekedett) az országgyűlési képviselők há-

romnegyedét továbbra is nemesek alkották. Ezek a képviselők azonban szinte kivétel nélkül a korábbi reformellenzékhez tartoztak. Alacsony volt a nemzetiségi követek számára is, többek között a horvát mozgalmak és a Délvidéken kitört szerb lázadás miatt is.

A népképviselői országgyűlés legfontosabb feladata az 1848. áprilisi törvények továbbfejlesztése és korrigálása lett volna. A testület azonban augusztus végéig mindössze három törvényt alkotott a kincstári birtokokon eszközlendő magyar telepítésekről, a magyar hadseregről és a bankjegykibocsátásról. E törvényeket az uralkodó nem szentesítette, ám az ország fenyegetett helyzetére való tekintettel az országgyűlés ez utóbbi kettőt 1848 őszén életbe léptette. A trónbeszédre adandó válasz és a magyar hadseregről szóló törvény vitájában kemény összecsapásokra került sor a gyakorlatias álláspontot képviselő kormánytöbbség és a Kossuth által törpe minoritásnak titulált baloldali ellenzék között. A kormány a nemzetiségi mozgalmak lecsillapítása fejében kész volt katonákat adni az itáliai háború befejezésére; a Nyáry Pál és Madarász László vezette ellenzék ezt váltig ellenezte. A katonaállítási törvény vitájában Mészáros hadügyminiszter a kiállítandó újoncokat a cs. kir. hadsereg itthon állomásozó magyar alakulatainak szaporítására kívánta felhasználni. A szakmai szempontból is indokolt javaslatot az ellenzék az önálló magyar katonaság követelésével támadta.

#### *Az önálló hadsereg megteremtése*

A Batthyány-kormány 1848 áprilisában úgy került hatalomra, hogy gyakorlatilag nem volt fegyveres ereje. Az 1848. március-áprilisában megalkotott törvénycikkek között nem volt olyan, amely az ország fegyveres erejéről rendelkezett volna. A III. törvénycikk meg-

fogalmazása sem volt elég egyértelmű, hiszen ez határozott formában csak azokat a tárgyakat utalta a magyar kormány hatáskörébe, amelyek korábban a Magyar Királyi Kancelária, a Helytartótanács és a Kamara köréhez tartoztak, vagy „azokhoz tartozniok kellett volna”. A törvénycikk további szövege csak általában szólt – a többi között – a minisztériumhoz tartozó „katonai és általában minden honvédelmi” tárgyokról.

A korábbi kormányzések azonban legfeljebb a Magyarországon állomásozó cs. kir. hadsereg ellátásában, illetve a katonai és polgári hatóságok közötti kapcsolattartásban játszottak szerepet. A katonaság ügyeinek nagy részét a birodalom egész területére kiterjedő rendszerben a főhadparancsnokságok, a Generalkommandók intézték. Ezekről azonban nem intézkedtek az 1848. évi törvénycikkek, ahogy arról sem, hogy mit jelent a magyar katonaság; az országban állomásozó, nagyobbrészt osztrák, lengyel, cseh, morva, ukrán kiegészítésű alakulatokat, vagy pedig az ország területén toborzott és sorozott katonaságot?

E kérdéseket azért is rendezni kellett, mert a főhadparancsnokságokra a XXII. törvénycikk értelmében felállítandó belső rendfenntartó erő, a nemzetőrség felfegyverzésében is fontos feladat várt. E főhadparancsnokságok, köztük a báró Ignaz von Lederer lovassági tábornok által vezetett budai, pedig egyáltalán nem törődtek a kormány utasításaival, mondván, hogy az iránta gyakorlandó engedelmességre nézve még nem kaptak utasítást Bécsből.

Batthyány határozott fellépésének köszönhetően, május 7-én az uralkodó királyi kéziratban utasította a négy magyarországi főhadparancsnokságot; a budait (Magyarország), a temesvárit (Bánság), a péterváradit

(Szlavónia és Szerémség) és a zágrábit (Horvátország) a Batthyány-kormány rendelkezései alá rendelte. A nagyszabású (Erdély) főhadparancsnokságot csak június 10-én utasította a magyar kormányzat rendeleteinek teljesítésére. E hatóságok engedelmessége azonban igencsak sok kívánnivalót hagyott maga után. Hiszen vezetőik az uralkodó iránti feltétlen hűség és a birodalmi egység gondolatának jegyében nőttek fel, s a rendelkezésük alá tartozó csapatok többsége idegen lévén, ezeket sem fűtötte valami elsöprő lelkesedés a birodalmi egységet – szerintük – veszélyeztető magyar politikusok iránt.

Batthyány ezért is tartotta fontosnak, hogy ezeket az alakulatokat minél előbb kicseréljék a külföldön állomásozó magyar ezredekre. A Galíciában, Csehországban és Ausztriában állomásozó huszár- és gyalogezredek tekintetében még volt némi remény, ám az itáliai hadszíntéren harcoló cs. kir. hadseregben szolgáló alakulatok hazahozataláról azonban szó sem lehetett. Ezt a magyar kormány már csak azért sem erőltethette, mert ezáltal abba a látszatba keveredhetett volna, hogy nem szándékozik teljesíteni a Pragmatica Sanctióból fakadó kölcsönös védelmi kötelezettségét.

A külföldön lévő katonaság hazahozatala lassan haladt, a kormánynak pedig minél előbb fegyveres erőről kellett gondoskodnia. Ezért már április 26-án határozatot hozott egy önálló, tízezer főből álló önkéntes vagy mozgó nemzetőrség létrehozásáról. Az első tíz honvédszászlóalj szervezése május közepén kezdődött meg, s többségük július végétől már a Délvidéken harcolt a szerb főkelők ellen. Ez a feladat jutott a XXII. törvénycikk értelmében vagyoni cenzus alapján szervezett rendes nemzetőrség egy részének is. A hadszíntéren havi váltásokban vezényelt rendes

nemzetőri alakulatok azonban nem váltották, nem is igen válhatták be az alkalmazásukhoz fűzött reményeket. Batthyány augusztus közepén ezért kezdeményezte újabb, vagyoni cenzus nélküli önkéntes mozgó nemzetőri alakulatok szervezését; ezek többsége aztán az ősz folyamán szintén honvédszászlóalj alakult át. Ezekből az alkotóelemekből, a cs. kir. hadsereg magyar alakulataiból, honvéd- és önkéntes mozgó nemzetőri zászlóaljból jött létre az a fegyveres erő, amelynek feladata 1848 őszétől az ország önállóságának megvédése volt.

#### *A horvát kérdés*

A horvát–magyar nemzeti konfliktus már 1848 előtt is többször eljutott az egyelőre csak megyegyűlésekre korlátozott tettelegességig. A horvát nemzeti mozgalom újdonsült vezetője, a március 23-án bánná kinevezett Josip Jellačić báró, a bécsi udvari körök embere tudta, hogyan tereje az ország közvéleményét a horvát–magyar fegyveres konfliktus elfogadása felé. Zágrábba érkezése után megszakított minden kapcsolatot Magyarország és Horvátország között. A jobbágyfelszabadítást saját hatáskörében hirdette ki, s úgy tett, mintha az 1848. áprilisi törvények ott nem lennének érvényesek.

Amikor Batthyány május elején Bécsbe érkezett, nem csupán a vitás hadügyi kérdések rendezésére törekedett. Eredményt akart elérni az engedetlen Jellačić ügyében is. Vagy engedelmesgre akarta szorítani Jellačićot, vagy királyi biztos kiküldetésével akarta rendezni a magyar–horvát viszonyt. A király május 6-án királyi kéziratban utasította Jellačićot, hogy feltétel nélkül engedelmeskedjen a magyar kormány rendelkezéseinek. Egy másik kéziratban felhatalmazta István nádort, hogy szükség esetén királyi biztost nevezzen

ki Horvátországba az „elkülönözési [önállósági] törekvések” és „hasonló merényletek elnyomására”.

Május 11-én a nádor ennek szellemében királyi biztossá nevezte ki a horvát–szlavón területekre Hrabovszky János báró, altábornagyot, péterváradai főhadparancsnokot. Hrabovszky azonban a rendelkezésére álló elégtelen haderőre hivatkozva nem mert élni megbízatásával, annál is inkább, mert Jellačić kijelentette: fegyverrel fog ellenállni Hrabovszkynak. A nádor egyben engedelmességre szólította fel a bánt, aki erre tiszteletlen hangon válaszolt, s május 20-án az általa létrehozott báni értekezlet útján azt kérte az uralkodótól: hagyja jóvá a magyar kormánytól független horvát közigazgatást.

Közben a magyar kormány – amely előtt már Jellačić május 15-i leveléből ismert volt ez a kívánság – kérte az uralkodót, hogy a bánt mozdítsa el tisztéből. Az innsbrucki tárgyalások azonban kompromisszummal értek véget. Az uralkodó május 29-én Innsbruckba rendelte a bánt, s ezzel egy időben magát Batthyányt is. Jellačić azonban nem engedelmeskedett, pontosabban, június 2-án levélben közölte Ferenc Károly főherceggel, hogy miután június 5-én megnyílik a horvát tartományi gyűlés, nem tud időben érkezni. A levelet a főherceg eltitkolta Batthyány elől, aki megunta a hiábavaló várakozást. A bán engedetlenségére hivatkozva kieszközölte, hogy az uralkodó június 10-én a határőrök-höz intézett szövegben a bánt mind polgári, mind katonai hivatalából felfüggeszse. Pestre visszatérve aztán közzétette a kéziratot.

Június 10-én a horvát tartományi gyűlés a magyar kormánytól független horvát kormányzatot kért az uralkodótól, s egyben sürgette a magyar pénz-, had- és kereskedelemügyi minisztériumok megszüntetését, s ezek

beolvasztását egy központi birodalmi minisztériumba. Ez utóbbi követeléseknek kevés közülük volt a horvát nemzeti igényekhez. A határozatot küldöttség vitte Innsbruckba, s maga Jellačić is odautazott. Az uralkodó megdorgálta a küldöttséget, s magát a bánt is, ám az inkább képletes megrovást ellensúlyozta, hogy Jellačićot Ferenc Károly főherceg és felesége, Zsófia főhercegnő igen szívélyesen fogadták. A június 10-i kéziratokról szó sem esett.

Június 10-én, még Batthyány távollétében a magyar kormány úgy határozott, hogy közvetítésre kéri fel a magyar–horvát viszályban a Habsburg-család egyik legnépszerűbb tagját, János főherceget. A június 10-i királyi kézirat közzététele tehát a következetlenség látszatába keverte a magyar felet. Június 15-én János főherceg elfogadta a felkérést, s ezt az uralkodó is megerősítette. A választás egyébiránt nem volt szerencsés: János főherceg Jellačić innsbrucki tartózkodása során olyan kijelentéseket tett, amelyek arra mutattak, hogy rokonszenvez a bán ügyével. A tárgyalásokra némi huzavona után – János főherceg nem igazán óhajtott közvetíteni, de a felelősséget Batthyányra kívánta hárítani – július 28-án vagy 29-én került sor. Jellačić három dolgot követelt: 1. Az önálló magyar pénz-, had- és kereskedelemügyi feladását. 2. A horvát nemzeti nyelv használatát a belügyekben. 3. A magyarországi szerb nemzet kívánságainak teljesítését. Batthyány az elsőről nem volt hajlandó tárgyalni, a másik kettővel kapcsolatban pedig valószínűleg kijelentette, hogy ezekben a július 4. óta együttülő magyar országgyűlés az illetékes. Ha a bán továbbra is ragaszkodik az első követeléshez – folytatta – azzal polgárháborút idézhet elő. Mire a bán színpadiasan kijelentette: „egy polgárháború minden rossz legrosszabbja



ugyan, de ő a pártütéssel szemben ettől sem riad vissza.” Csupán arra az esetre ígérte magatartása megváltoztatását, ha a Habsburg Birodalom német tartományai beolvadnának az egységes Németországba. (Erre a frankfurti német nemzetgyűlés tárgyalásai során megvolt az esély). Mint mondta, ez esetben inkább a magyar trikolórt részesíti előnyben, mintsem hogy a német birodalmi kormányzó (június 29. óta János főherceg) parancsait kövesse. A tárgyalások egyetlen eredménye az volt, hogy Batthyány és a bán megállapodtak: a feszültségek csökkentése érdekében mindkét fél visszavonja csapatait a Drávától.

A feszültség azonban csak látszólag csökkent, Jellačić folytatta hadseregszervezési tevékenységét, s Horvátország és a horvát határőrvidék mellett kiterjesztette fennhatóságát Szlavóniára, valamint a szlavóniai és szerémségi határőrvidékekre is. Hiába ajánlotta fel a magyar kormány Horvátországnak a perszonális uniót, sőt, az augusztus 27-i minisztertanácson elszakadást is, Jellačić ugyanazt követelte, mint Bécs: vagyis az önálló magyar pénz-, had- és kereskedelemügyi feladását.

Amíg a birodalom külpolitikai helyzete bizonytalan volt, az udvari körök hajlandóak voltak támogatni a magyar felet. Erre mutatott a június 10-i, a bánat felfüggesztő királyi kézirat. Amint azonban az itáliai hadszíntéren rendeződött a helyzet, nem volt többé szükség a bán visszatartására. A rehabilitáció sem váratt sokáig. Szeptember 4-én az uralkodó visszavonta Jellačić június 10-i felmentését, s kijelentette: elvárja, hogy „az egyetemes monarchia javára, a magyar korona épségének fenntartására s a magyar mellékországok viszonyainak jótékony kifejlődésére működjön.” Szeptember 11-én aztán a bán közel ötvenezer főnyi sereg élén átlépte a Drávát, s megtámadta Magyarországot.

### *Az ügyvezető miniszterelnök*

Az osztrák kormány már korábban kinyilvánította, hogy kész felmondani semlegességét a magyar–horvát viszályban – természetesen nem a magyar felet támogatandó. Augusztus végén Batthyány és Deák Bécsbe utaztak, hogy tisztába jöjjenek az osztrák kormány szándékaival. A magyar kormány tárgyalási ajánlataira csattanós válasz volt az osztrák kormány által Pestre küldött államirat, amely – többek között – az önálló magyar pénz-, had- és kereskedelemügyi minisztériumok megszüntetését követelte. Kiderült, hogy Bécsben elérkezettnek látják az időt az áprilisi törvények egyoldalú, s ha kell, erőszakos úton történő módosítására is.

Batthyány Bécsből visszatérve, 1848. szeptember 11-én kormányával együtt lemondott, mert úgy látta, hogy Ausztria és Magyarország konfliktusát nem lehet már az áprilisban létrehozott törvényes keretek között megoldani. A miniszterek közül Szemere Bertalan belügyminiszter megtartotta tárcáját, majd Kossuth Lajos pénzügyminiszter is visszaült miniszteri székére. István nádor szintén megkísérelte kezébe kaparintani a végrehajtó hatalom gyeplőjét. Az országgyűlés azonban nem volt hajlandó elfogadni ezt a miniszteri felelősség nélküli, tehát „felelőtlen” kormányzást, mire a nádor visszakozott. Az országgyűlés ezután Kossuthra és Szemerére bízta a végrehajtó hatalom ideiglenes vitelét. Csakhogy e megbízás érvényesítéséhez szükség lett volna a nádor egyetértésére is, István pedig erre nem volt hajlandó. Kossuth így is elérte azt, hogy a képviselőház határozatot hozott az ötforintos bankjegyek forgalomba hozataláról, és arról, hogy addig is, amíg az uralkodó meg erősíti a katonaiállítási törvényt, meg kell kezdeni új honvédszászlóaljok kiállítását.

Az alkotmányos válság végül azzal rendeződött, hogy a nádor szeptember 12-én megbízta Batthyányt a végrehajtó hatalom ideiglenes vitelével és az új kormány megalakításával. Batthyány kötelességtudása és elhivatottsága miatt vállalta el az újabb kormány megalakítását, mert úgy látta: a horvát inváziót mindenáron, még a formális törvényesség keretein túlélve is meg kell akadályozni.

Batthyány követelte, hogy az uralkodó parancsoljon megállt Jellačićnak és biztosítson egymillió forint kölcsönt a kiürült magyar pénztárak feltöltésére, mert csak így lehet elejét venni a papírpénz kibocsátásának. Ugyanakkor megkezdte az újabb kormány megalakítását. A szeptember 17-re összeállt miniszteri névsorban az előző kormánynak csupán két tagja, Eötvös József és Mészáros Lázár neve szerepelt. A nagy kérdés az volt, hogy az uralkodó megerősíti-e a felterjesztett miniszteri névsort, s így megadja-e a lehetőséget arra, hogy Magyarország a törvényesség talaján állva szálljon szembe Jellačić betört hadaival. Bár az uralkodó végül nem fogadta el a felterjesztett miniszteri listát, a jelöltek egy része Batthyány segítségére volt a miniszteri ügyek vitelében.

A honvédelem szervezését ügyvezető miniszterelnökként Batthyány irányította tovább. Az uralkodó nem szentesítette a magyar országgyűlés újonccallítási törvényét, ám a magyar parlament ezt határozati úton életbe léptette. Ezért Batthyány megkezdte újabb honvédszázaljak szervezését.

A horvát támadás elhárításában különösen fontos szerep jutott az ügyvezető miniszterelnököknek. Már szeptember 16-án figyelmeztette a képviselőket: „ha már életét és egzisztenciáját kénytelen egy nemzet védeni [...] akkor én is meg vagyok győződve arról, hogy a legalitás némi tekintetben akadályá

is változik”. Ezért felszólította a Házát, fontolja meg, „ha valjon nem érkezett-e még el azon végperc, melyben a nemzet már azon legutolsó s legelszántabb önvédelemre szorul, melynél a törvényességet nem képes, de nem is köteles respektálni”.

Batthyány erre a kérdésre önmagában már korábban igennel válaszolt, azaz szerinte ez a végperc már el is érkezett. Ezért rendelte el az újabb honvédtoborzást, majd a honvédujoncok kötelező kiállítását. Ám hadügyi intézkedései nem merültek ki ennyiben.

Szeptember 13-án utasította Csány Lászlót, a drávai hadsereg kormánybiztosát, hogy ha a horvát hadsereget nem tudnák megállítani, vonuljanak vissza Veszprém környékeire. Egyben ide rendelte a pápai, váci és szolnoki önkéntes mozgó nemzetőri táborokat, valamint a főváros környékén található egyéb önkéntes alakulatokat. Ugyanezen a napon utasította Mészáros Lászlót, hogy mielőbb vegye be a szenttamási szerb táborot, s az így felszabaduló katonaságot küldje a Dunántúlra. Egyben kérte, hogy tartsa meg miniszteri tárcáját, s vegyen részt az új kormányban is. (Mészáros erre szeptember 15-én igennel válaszolt.) Szintén ezen a napon hirdetett népfelkelést a Dunántúlon.

Miután arról értesült, hogy Teleki Ádám vezérőrnagy, a drávai hadtest parancsnoka kijelentette, hogy a kormány lemondása után nincs törvényes hatóság az országban, s ezért ő nem hajlandó Jellačićsal szembe szállni, Batthyány szeptember 15-én utasította, hogy ha nem vállalja az ellenállást, adja át a parancsnokságot annak, aki hajlandó erre. A fenyegető válság elkerülése érdekében Batthyány beszélt rá István nádort, hogy mint az ország főkapitánya, vállalja el a dunántúli hadsereg fővezérségét. Szeptember

15-én elrendelte azt is, hogy a nem magyarországi kiegészítésű, megbízhatatlan cs. kir. alakulatok hagyják el az országot, s ezen a napon nemzetőrséget rendelt a komáromi erődbe.

Szeptember 15. és 26. között több mint harminc képviselőt, al- és főispánt nevezett ki kormánybiztossá. Ezek feladata a honvédtoborzás, majd újoncozás, a népfelkelés szervezése, illetve a horvát hadsereggel szembeni védelmi intézkedések megtétele volt. Többen, így Perczel Mór és Sillye Gábor szabadsapatszervezési megbízást kaptak.

Szeptember 16-án a veszprémi táborba rendelte a fővárosban található sorezredi alakulatokat. Ugyanezen a napon igazoló jelentést kért Friedrich Wilhelm Mertz altábornagytól, a komáromi vár parancsnokától, mert az az előző napon megpróbálta becsémpészni Komáromba a nem magyar legénységű 12. (Vilmos) gyalogezred egyik zászlóját. Szeptember 17-én intézkedett Székesfehérvár elsáncolásáról, s újabb huszáralakulatokat vezényelt a dunántúli haderőhöz. Mind 16-án, mind 17-én, majd 19-én is sürgette Mészárost, hogy támadja meg a szerbeket, s aztán küldjön erősítéseket a Dunántúlra. Szeptember 18-án részletes utasítást adott ki a népfelkelés alkalmazásáról. Ugyanezen a napon intézkedett, hogy kezdjék meg Buda elsáncolását, s a pesti Újépületben található tüzérségi szereket vigyék a budai, illetve a komáromi várba. Szintén ezen a napon egy üteget rendelt Dunaföldvárra, a horvátok esetleges átkelési kísérletének elhárítására.

Roth és Philippovich szlavóniai hadosztályának 1848. szeptember 21-i drávai átkelése után attól lehetett tartani, hogy ez a sereg – esetleg Jellačićsal egyesülve – megpróbál átkelni a Dunán, s a Duna-Tisza közén közelíti meg a magyar fővárost. Ezért Batthyány

szeptember 23-án népfelkelést rendelt el a Duna bal partján. Ugyanezen a napon a fővárosba rendelte Görgei Artúr őrnagy Szolnokon lévő önkéntes mozgó nemzetőri táborát, majd 24-én Görgeit nevezte ki a Csepel-sziget parancsnokává, az elkövetkező napokban kiadott utasításaiban pedig parancsnoksága alá rendelte a Duna menti népfelkelés erőit, s újabb alakulatokkal erősítette meg seregét. Ugyancsak a horvátok dunai átkelésének megakadályozását szolgálta a Mészáros hadigőzösnök az Ercsi és Paks közötti Duna-szakaszra rendelése.

Szeptember 24-én megparancsolta a budai főhadparancsnokságnak, hogy a Komáromban szolgáló azon sorezredi tisztet, akik nem akarnak Jellačić ellen harcolni, távolíttassa el a várból. Egyben megkérdezte Majthényi István alezredest, a Komáromban lévő magyar nemzetőri csapatok parancsnokát, hogy Pest feladása esetén Komárom be tudja-e fogadni a pesti helyőrséget. Szeptember 26-án utasította Majthényit, hogy ameddig Mertz és tisztjei vállalják a Jellačić elleni harcot, megmaradhatnak a várban, ugyanakkor Majthényi tegyen meg mindent a vár biztonsága érdekében. Ezt szolgálta a Komárom és Pozsony városokhoz kiadott azon rendelkezés, hogy tartóztassák fel a Bécs felől esetleg hajón érkező ellenséges szállítmányokat és csapatokat.

Batthyány szeptember 27-én kapta az értesítést Lamberg főparancsnoki kinevezéséről és a nádor lemondásáról. Mivel a levelet úgy értelmezte, hogy Lamberg a magyar táborba utazik, aznap délután maga is Martonvásárra ment. Szeptember 28-án délelőtt értesült arról, hogy a képviselőház távollétében törvénytelennek nyilvánította Lamberg kiküldetését, s megtiltotta a neki való engedelmeskedést. Délután részt vett a sukorói

templomban tartott haditanácson, amelyen az országgyűlés küldöttei ki akarták hirdetni a Lamberg küldetését törvénytelennek nyilvánító országgyűlési határozatot. Batthyány ezt ellenezte. Ugyanakkor ő volt az, aki rávette Móga János altábornagyot, fővezért, és a tisztkart arra, hogy ha Jellačić nem engedelmeskedne Lambergnek, s folytatná előnyomulását a magyar főváros felé, akkor a magyar hadsereg visszaveri a támadást. Az est folyamán értesült Lamberg meggyilkolásáról, és 29-én éjjel átment Jellačić táborába, hogy megpróbálja őt lebeszélni a támadásról. Jellačić erre nem volt hajlandó, mire Batthyány reményt veszve utazott Bécsbe, ahol október 2-án beadta lemondását.

Október 5-én elhagyta a császárvárost, és Sopronba ment. Október 10-én csatlakozott a Jellačić Horvátországba hazaküldött csapatai, Todorović vezérőrnagy mellékoszlopa ellen induló vasi mozgósított nemzetőrség táborához, ám 11-én Hegyfalunál leesett lováról, és kificamította a kezét.

Batthyány tehát nem harcolt fegyverrel Jellačić csapatai ellen, mégis van abban valami szimbolikus, hogy egy hónappal a kormány lemondása és a horvát betörés után a miniszterelnök akár köznemzetőrként is mindent megtett volna annak érdekében, hogy „Honunkat dúló ellenségeinknek minden lépteit nehezítsük”. Ez a tábori intermezzo volt aztán Batthyány pörében a meglehetősen gyöngécske alapja annak a vádpontnak, hogy a gróf, mint kilépett cs. kir. tisz, megszegte a kilépéskor tett esküjét, mert hiszen cs. kir. csapatok ellen fogott fegyvert. Október 3. óta ugyanis Jellačić volt Magyarország teljhatalmú politikai és katonai kormányzója, s csapatai – még ha szedett-vedett csúrhérről volt is szó ez esetben – őfelsége hű katonáinak minősültek.

Tényszerűen tehát ez a vád nem állta meg a helyét. Ugyanakkor tény, hogy Batthyány a honvédség és az önkéntes mozgó nemzetőrség létrehozásával, a honvéd újoncozás beindításával, 1848. szeptemberi honvédelmi intézkedéseivel gyakorlatilag megteremtette azt a honvéd hadsereget, amelynek feladata immáron az ország 1848 áprilisában nyert önállóságának megvédelmezése volt. Tudjuk, ez a hadsereg alig másfél évet ért meg. Ám az ellátási problémák ellenére vereségét nem a forradalmi tábor belső gyengesége okozta, mint annyi más európai országban, hanem a több mint kétszeres túlerő. Működésével bebizonyította, hogy a reformkor nem csupán a magyar politikai gondolkodás, hanem a gazdasági gyarapodás időszaka is volt. Hiszen a külső utánpótlástól elvágott országot a birodalom többi, fejlettebb területeinek gazdasági forrásait hasznosító abszolutisztikus kormányzat hadserege önerőből képtelen volt legyőzni. S abban, hogy ez így történt, elévülhetetlen érdemei voltak Batthyálynak.

#### *A lemondástól a mártírhalálig*

Batthyány rövidesen lemondott képviselőségről, december elején azonban a sárvári kerületben újjáválasztották. December 31-én részt vett az országgyűlés zárt, majd nyílt ülésén, s ő javasolta, hogy küldjenek békekövetséget Windisch-Grätz herceg, tábornagyhoz, a cs. kir. hadsereg fővezéréhez. Ő maga is ott volt a küldöttség soraiban, azonban a herceg őt nem volt hajlandó fogadni. Ezután Deák Ferenc, a küldöttség tagja arra szólította fel, hogy meneküljön, mire Batthyány csak ennyit mondott: „Néhány hitvány év miatt csak nem leszek szökevény.”

A bicskei főhadiszálláson már ekkor szóba került, hogy Batthyányt le kellene tartóztatni. Miután a cs. kir. csapatok elfog-

lalták a fővárost, 1849. január 8-án Windisch-Grätz utasítására letartóztatták, majd perbe fogták Batthyányt. A per során olyan cselekedeteket róttak terhére, amelyekért az érvényes magyar törvények alapján nem ítélték volna el, ám az eljárás alapjául az osztrák katonai perrendtartás szolgált. Az ő pere volt az egyetlen, amelyben az 1848. október 3. előtti cselekedetek képezték a vádak legfőbb alapját.

A per célja elsősorban az volt, hogy Batthyányra rábizonyítsák a bécsi forradalomban való bűnrészeséget. A vádirat első változatában vádként szerepelt a külhatalmakkal (Franciaország, frankfurti parlament) történő kapcsolatfelvétel, a horvátokkal és az osztrák kormánnyal történő megegyezés elmulasztása, reguláris cs. kir. csapatoknak zászlójuktól való elbocsátása, az uralkodói jóváhagyás nélküli, 1848. szeptemberi honvédelőjoncozás és papírpénzkibocsátás, valamint a Jellačić elleni népfelkelés szervezése; a Batthyány lemondása utáni időszakból a cs. kir. csapatokkal szembeni ellenállás és a törvénytelennek tekintett országgyűlésre való visszatérés.

A vádak képtelenségét az adta, hogy többségük az 1848. október 3-i manifesztum kibocsátása előtti időszakra esett; illetve hogy Batthyány ténylegesen nem szállt szembe Jellačić hazavonuló – hordaszerű – cs. kir. csapataival, hiszen október 11-én balesetet szenvedett. Februárra kiderült, hogy Bécsben nem találtak érdemi dokumentumot, ami Batthyány bűnösségét igazolná az 1848. október 6-i bécsi forradalom kirobbantásában. A Leuzendorf hadbíró által 1849 április–májusában végzett újabb kutatások sem jártak eredménnyel. Ugyanakkor valószínűsíthető, hogy Schwarzenberg miniszterelnök érzékeltette vele: az ügy politikai szempontból nagy

fontosságú. A hadbíró június 13-i előterjesztésében kifejtette, hogy Batthyány ellen az október 3. előtti vádak ügyében a hadbíróóság nem illetékes; ám a katonai fellebbviteli törvényszék úgy határozott, hogy a Batthyány elleni vádakat egyetlen eljárás keretében, csak a főbb pontokra szorítkozva kell vizsgálni, hiszen a vádlott tevékenysége összefüggő egészet alkot. Június 24-én pedig az osztrák minisztertanács arra a kérdésre, hogy ha Batthyányt esetleg halálra ítélnék, végrehajtsák-e az ítéletet, úgy döntött, hogy a főbűnösöknek el kell nyerniük büntetésüket.

Batthyány védekezését nagyban megnehezítette az a tény, hogy a cs. kir. hatóságok nem voltak hajlandók szabadlábra helyezni; nem egyeztek bele abba, hogy védelmét Deák Ferenc lássa el; s megakadályozták István nádor tanúságtételét is. A volt miniszterelnököt előbb Budán, majd – a főváros kiürítése után – Olmützben hallgatták ki. Batthyány jól és szellemesen védekezett, s azt bizonygatta, hogy az ország veszélyeztetett helyzetében nemigen cselekedhetett másként; s hogy ő, mint miniszterelnök, köteles volt az áprilisi törvények értelmében eljárni.

A hadbíró augusztus 29-ére készült el a vádirattal. Eszerint Batthyány a bankjegykibocsátással, a szentesítés nélküli újoncállítással és a külhatalmakkal történő kapcsolatfelvétellel beavatkozott a felségjogokba. Vádlotta még a horvátokkal való kiegyezés elmulasztásával, valamint azzal, hogy nem akadályozta meg minisztertársainak Béccsel szemben ellenséges intézkedéseit. Miniszterelnöki lemondása után bűnösnek mondta az október 6-i forradalom előidézésében játszott szerepe, a Vas megyei népfelkelésben való részvétele, az október 15. előtt Bezerédj Istvánhoz intézett hegyfalvi levél felség sértő kitételei, valamint az országgyűlésre való visszatérése

miatt. A hadbíró szerint ezek a cselekedetek önmagukban, de még inkább összefüggésükben kimerítik a felségárulás fogalmát. Ezért a hadbíróság Batthyányt augusztus 30-án az ő előterjesztésére felségárulásért egyhangúlag teljes vagyonek Kobzása és kötél általi halálra ítélte. Ugyanezen a napon viszont a hadbíró rendkívül jól megindokolt kegyelmi kérvényt terjesztett elő, amelyet a hadbíróság hasonlóan egyöntetűen támogatott. Mindezek alapján valószínűsíthető, hogy Bécsben közölték Leuzendorffal: Batthyány elítélése politikai szükségszerűség, ugyanakkor a súlyos ítéletet uralkodói kegyelem fogja követni.

Az osztrák minisztertanács 1849. augusztus 27-i határozata alapján erre meg is lett volna a lehetőség: ennek értelmében ugyanis a halálos ítéleteket *végrehajtás előtt* jóváhagyásra fel kellett volna terjeszteni Bécsbe. Azonban I. Ferenc József császár augusztus 29-én arra utasította Haynau tábornagyot, a magyarországi cs. kir. csapatok parancsnokát, hogy a halálos ítéletek végrehajtásának tényéről *utólag* tegyen jelentést, s augusztus 31-én az osztrák minisztertanács is ilyen értelmű határozatot hozott. Ennek következtében Haynau pozíciója megerősödött, s azt is elérte, hogy az Olmützben raboskodó Batthyányt és fogolytársait szállítsák Pestre. Schwarzenberg örömmel láthatta, hogy így a politikai vezetés, s maga a császár is mentesül Batthyány elítélésének ódiájától. Haynau-

nak pedig esze ágában sem volt megkegyelmezni. Október 3-án elrendelte az ítélet késedelem nélküli végrehajtását, majd úgy módosította, hogy az ítéletet október 6-án – az előző évi bécsi forradalom és Latour cs. kir. hadügyminiszter halála első évfordulóján – hajtsák végre.

Batthyány nem félt a haláltól, de az akasztást megalázonak tartotta. Ezért a felesége által becsempészett törrel a kivégzés előtti éjszakán felmetszette nyaki ütőereit. Ám a tör nem volt elég hosszú és elég éles; Batthyány csupán súlyos vérvesztést szenvedett, de életben maradt. A pest-budai katonai kerület parancsnoka, Johann Kempen von Fichtentamm altábornagy tudta, hogy Batthyány felakasztása ilyen körülmények között lehetetlen, de az ítélet végrehajtását sem akarta elhalasztani. Ezért úgy döntött, hogy agyonlövetti Batthyányt. A gróft, aki a súlyos vérvesztéstől még mindig tántorgott, ketten kísérték. A kivégzőosztag előtt fél térdre ereszkedett. „Éljen a haza! Allez Jäger! (Rajta, vadászok)” – kiáltotta, mielőtt eldőrdültek a lövések. Személyében Magyarország egyik legnagyobb formátumú politikusa esett az abszolutizmus bosszúhadjáratainak áldozatául.

---

Kulcsszavak: *reformkor, 1848, forradalom, szabadságharc, független felelős kormány, külpolitika, hadseregszervezés, nemzetőrség, honvédség, megtorlás*